

## רקע תיאורטי התפתחותי ויישומי

כיתות ד'-ט':

## מרחב החיים:

המעבר של התלמיד מבית-הספר היסודי לחטיבת הביניים כרוך בשינויים אחדים המתרחשים בו-זמנית: זהו מעבר מילדות להתבגרות, מלימודים במסגרת קטנה יחסית למערכת גדולה יותר בדרך כלל, למבנה לימודי שונה ופחות מוכר, המכוון יותר להישגים פורמליים, ממחנך משמעותי המלמד בכיתה שעות רבות ומהווה כתובת יומיומית לתלמיד בבית-הספר היסודי למחנך הנפגש עם הכיתה מספר קטן של שעות בשבוע, ובמקביל לו מפגש עם מורים מקצועיים רבים שלדרישותיהם אמור התלמיד להסתגל. גם אופי ומבנה חטיבת הביניים מזמן לעיתים מפגש חדש של התלמיד עם אוכלוסיות תלמידים שונות מבחינה תרבותית וברמה סוציו-אקונומית שונה. בנוסף לכך, חל היפוך משמעותי במעמדו של התלמיד מ"גדול בין קטנים" ל"קטן בין גדולים", ולכל המשתמע מכך. ההתמקמות הלימודית והחברתית במערכת החדשה בצירוף שינויים פנימיים החלים בתלמיד במהלך הלימודים בחטיבה מזמנים עיסוק והשקעה רבים במיצוב חברתי/לימודי, ובהשוואה מתמדת לבני גילו במהלך כיתה ח'. סיום חטיבת הביניים בכיתה ט' מזמן עיסוק בסוגיות המעבר לחטיבה העליונה, שהפעם ממוקד בתחושת יכולת, נטיות אישיות והישגים לימודיים וטווח הבחירה של המסגרת הלימודית הבאה.

## מטלות רגשיות חברתיות:

המטלות ההתפתחותיות המרכזיות בשלב זה הן: מעבר מוצלח למסגרת החינוך החדשה העל-יסודית והתמודדות עם קשיי שליטה במיומנויות למידה שנדרשות לחינוך גבוה יותר ולעבודה, הישגים בלימודים, מעורבות בפעולות שמחוץ למערכת, יצירת חברויות קרובות עם בני המין ובני המין האחר, ולבסוף יצירה של זהות עצמית מגובשת תוך חתירה למידת עצמאות גוברת.

הערה: מעבר זה אינו פשוט כלל ועיקר, והוא כרוך פעמים רבות בלחצים, בחוסר שקט נפשי, בקשיים בריכוז ובלמידה, ובעקבות אלה מסתמנת בשכיחות גבוהה ירידה זמנית בלימודים, הגוררת בעקבותיה אכזבה של התלמיד מעצמו ולירידה בדימוי העצמי.

בשלב זה היכולת הקוגניטיבית מאפשרת למתבגר לזהות סתירות והיעדר עקיבות בתוך עצמו ואצל אחרים (במה הוא מצליח ובמה פחות), הוא יכול לחשוב על אפשרויות רבות (כולל דברים שיכלו להיות, בנוסף לאלו שישנם) ולחשוב על העתיד בצורה מורכבת.

עקב צמיחה גופנית ומינית מואצת מצופה מן המתבגר להסתגל לשינויים הדרמטיים העוברים עליו, תוך שמירת הרציפות בחוויית העצמי למרות השינוי. השינויים הדרמטיים הללו מביאים עמם הזדמנויות לצמיחה אישית, אך גם עשויים לגרום למשברים אצל המתבגר, ולקונפליקטים בינו לבין הוריו. ועם זאת, יכולים השינויים שמתחוללים להוביל להתקדמות במערכות היחסים של המתבגר ולרמה חדשה של גיבוש עצמי ובשלות רבה יותר, המסתמך על העבר ומכוון לעתיד: מערכות היחסים נושאות אופי מורכב ומעמיק יותר, הן בין הורים למתבגרים והן בינם לבין בני גילם. החברויות בין בני אותו מין הופכות אינטימיות יותר וכוללות חשיפה וגילוי עצמיים. ציפייה נוספת בשלב זה היא לתיאום בין מערכות יחסים רבות בין בני המין, בין המינים, בין יחסים קרובים ובין תפקוד בקבוצה, כאשר לכל מערכת יחסים חוקיות משלה.

מכוונות המתבגר לעתיד חיונית, שכן, בתום פרק זמן קצר יחסית בחטיבת הביניים מצפה לו מעבר נוסף לכיתה י', הממוקד רובו ככולו בהישגים וביכולות לימודיים, דבר המגביר את העיסוק בגיבוש הזהות, שכוללת מעטה גם בחירה של מסגרת הלימוד החדשה והתחלת מחשבות על כשירות לעבודה.

## תנאים סביבתיים המאפשרים את ההתפתחויות הללו:

### א. סביבה המספקת הזדמנויות ללמידה (משפחה, בית-ספר וקהילה):

- מכיוון שתקופה זו כוללת בתוכה שני מעברים חיצוניים (מעבר ל' ומעבר מט') ומעבר נוסף פנימי לגיל ההתבגרות, חשוב שהסביבה תשמר בתוכה יסודות מוכרים בצד עידוד ההסתגלות ליסודות חדשים.
- מתן תחושת ביטחון באמצעות שימור יציבות ומניעת נדידה מיותרת בין כיתות ובין דמויות חינוכיות.
- הצבת דמות משמעותית של מחנך המרבה להיפגש ולשוחח עם התלמידים.
- קיום קשרים הדוקים עם הורים באמצעות מתן מידע ותמיכה וכתובת לפניות הורים.

### ב. על הפעולות היזומות על-ידי המורה, בנוסף לשיעורי תכנית כישורי חיים והמשלימות אותם:

- להיות מכוונות לתלמיד – לגלות התעניינות בתלמיד ולשמש אוזן קשבת לבקשות, לתלונות ולצרכים שמביע.
- לאתר תלמידים הזקוקים להכוונה ולהתייחסות מיוחדת (מבחינה לימודית, חברתית, משפחתית).
- להקנות אסטרטגיות למידה בצורה מותאמת על-פי צרכי התלמידים.
- לתת מקום ומשקל לקשרים חברתיים.
- ליצור הזדמנויות מכוונות ומקריות למפגשים רב-גיליים.

### ג. מקומה של קבוצת ילדי הכיתה בהתפתחות היכולות והכישורים:

- לתמוך בחברים במצבי מצוקה אישית וקבוצתית.
- לסייע בהגדרת הזהות האישית על-ידי הבלטת הייחודי והמשותף, כולל סממנים חיצוניים של לבוש, תסרוקת, תכשיטים וכו'.
- לספק נורמות התנהגות מקובלות.
- להיות מעין מעבדה להתנסויות חברתיות מגוונות, ותוך כדי כך לסלול את הדרך ליחסים עם בני המין השני.
- לאפשר להתבגר פסק זמן ומרחק מתפקידים ומחויבויות של מבוגרים (מורטורים).
- לאפשר גאווה על השתייכות לקבוצות שונות של ממלאי תפקידים בבית-הספר ובקהילה.
- לאפשר להתבגרים לשמר חברויות, ובה בעת לפתח חברויות חדשות.
- להכיר ולהוקיר מילוי תפקידים של תלמידי הכיתה והשתייכות קבוצתית מחוץ לבית-הספר (שמרטפות ועבודות אחרות, כדורסל, תנועת נוער, להקת ריקודים וכו').